

СТРОК ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ: ЗАКОНОДАВЧІ ГАРАНТІЇ І ПРАКТИКА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

TIME OF ARREST DURING THE TRIAL: LEGISLATIVE GUARANTEES AND LAW ENFORCEMENT PRACTICE

Колодчин Д.В.,

*аспірант кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

У статті викладено авторське бачення проблематики строку тримання під вартою під час судового розгляду. Висловлена авторська позиція стосовно наявних сьогодні проблем. Запропоновані можливі шляхи їх вирішення.

Ключові слова: тримання під вартою, судовий розгляд, строки, особиста недоторканість, судова практика.

В статье изложено авторское видение проблематики срока содержания под стражей во время судебного рассмотрения. Высказана авторская позиция относительно существующих сегодня проблем. Предложены возможные пути их решения.

Ключевые слова: содержание под стражей, судебное рассмотрение, сроки, личная неприкосновенность, судебная практика.

The article described the author's vision of the issues of the term of arrest during the trial. Expressed the author's position on the existing problems of today. Suggests possible ways to resolve them.

Key words: arrest, trial, terms, personal integrity, judicial practice.

З прийняттям Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України 2012 р. було запроваджено чітке законодавче правило, згідно з яким встановлено регулярний судовий контроль за законністю застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою. Водночас законодавець зберіг підхід, відповідно до якого не передбачено чітких строків тримання особи під вартою під час судового розгляду. Аналіз національної судової практики надає можливість виявити низку проблем, які потребують наукового осмислення.

Зазначимо, що проблематика запобіжного заходу у виді тримання під вартою завжди привертала увагу дослідників і в цьому ключі, безперечно, неможливо обійти увагою роботи таких дослідників, як: К.Д. Волков, В.Г. Клочков, О.М. Коріняк, В.І. Маринів, Ю.Д. Москалюк, О.О. Мохонько, О.І. Тищенко, Г.В. Уваров, С.Л. Шаренко, О.Г. Шило та ін. Сьогодні питання не втратило актуальності, оскільки опрацьована нами судова практика свідчить про наявність значної кількості складнощів у правозастосуванні.

Особливість застосування тримання під вартою у судовому провадженні, відповідно до чинного КПК України, полягає в тому, що законодавець не визначив граничний строк такого утримання, натомість зобов'язав суд періодично здійснювати судовий контроль за доцільністю подальшого використання досліджуваного запобіжного заходу. У порядку компаративного аналізу варто зазначити, що в законодавчій практиці закордонних країн простежується два основних варіанти вирішення питання максимальної тривалості тримання обвинуваченого під вартою під час судового розгляду. Так, у КПК окремих іноземних держав (Грузії, Литви, Казахстану, Азербайджану) встановлюється граничний строк

застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою. Іншим варіантом визначення тривалості утримання обвинуваченого під вартою в судовому провадженні, який застосовується в практиці закордонних держав, є встановлення періодичності перегляду питання щодо подальшого застосування такого запобіжного заходу, проте без визначення граничного строку (Естонія, Вірменія, Модельний КПК держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав).

Отже, обраний нашим законодавцем варіант визначення тривалості тримання обвинуваченого під вартою під час судового розгляду є прийнятним у міжнародній практиці. Окрім того, він відповідає міжнародним стандартам права на свободу й особисту недоторканість, що вимагають забезпечення процедури перегляду законності тривалого застосування такого запобіжного заходу, яку в чинному КПК України гарантує ч. 3 ст. 331.

Сучасний стан справ зобов'язує розглянути ситуацію із продовженням строку тримання під вартою під час судового розгляду з позиції як де-юре, так і де-факто.

Досліджуючи виключно юридичний складник, маємо зазначити, що в чинному КПК України значною мірою враховані міжнародні стандарти, на яких наголошував Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), зокрема й ухвалюються рішення проти України за часів дії КПК України 1960 р. Наприклад, у п. 84 справи «Харченко проти України» ЄСПЛ нагадував, що ст. 5 Конвенції передбачає право осіб, яких затримано або взято під варту, на перегляд процесуальних і матеріально-правових умов, які з погляду Конвенції є суттєвими для забезпечення «законності» позбавлення їх свободи. Це означає, що компетентний суд має перевірити не

лише дотримання процесуальних вимог національного законодавства, а й обґрунтованість підозри, на підставі якої здійснено затримання, та легітимність мети, з якою особу затримано і потім узято під варту [1]. Подібне вказано в п. 88 справи «Фельдман проти України» [2]. Окрім того, у п. 80 рішення по згаданій справі ЄСПЛ зазначив, що згідно з п. 3 ст. 5 Конвенції зі спливом певного часу саме тільки існування обґрунтованої підозри вже не є підставою для позбавлення свободи, і судові органи мають навести інші підстави для продовження тримання під вартою [3]. Щодо тривалості збереження обґрунтованої підозри у п. 24 справи «Гудзь проти України» вказано, що ЄСПЛ ніколи не намагався перевести цю концепцію в чітко визначену кількість днів, тижнів, місяців або років, або в різні строки залежно від тяжкості злочину. Як тільки «розумної підозри» вже недостатньо, Суд повинен встановити, чи інші, наведені судами, підстави продовжують виправдовувати позбавлення особи свободи [3]. У справі «Темченко проти України» ЄСПЛ у п. 114 зазначив, що він неодноразово встановлював у своїй практиці, що розумність строку тримання під вартою ніколи не оцінюється абстрактно. Інакше кажучи, п. 3 ст. 5 Конвенції не може вважатися таким, що безумовно дозволяє тримання під вартою, якщо тривалість такого тримання не перевищує певного строку. Обґрунтування будь-якого періоду тримання під вартою, незалежно від того, наскільки воно коротке, має бути переконливо продемонстроване органами влади [4]. У п. 68 справи «Барішевський проти України» ЄСПЛ постановив, коли національні суди продовжують застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою, щоразу використовуючи схожі, якщо не сказати шаблонні, формулювання, не продемонструвавши, що вони насправді зважають на плин часу, тоді порушуються вимоги п. 3 ст. 5 Конвенції [5].

Зазначимо, що вищевказані зауваження ЄСПЛ значною мірою враховані в чинному КПК України: відповідно до ч. 2 ст. 331 і ч. 1 ст. 196 КПК України, суд під час судового розгляду, обираючи чи продовжуючи тримання обвинуваченого під вартою, зобов'язаний у ухвалі про застосування запобіжного заходу зазначити обставини, які свідчать про існування ризиків, передбачених ст. 177 КПК України; обставини, які свідчать про недостатність застосування більш м'яких запобіжних заходів для запобігання ризикам, передбаченим ст. 177 КПК України; а також навести докази, які обґрунтовують такі обставини. Отже, варто констатувати, що передбачений чинним КПК України порядок застосування тримання під вартою в судовому провадженні загалом відповідає міжнародним стандартам.

Але аналіз вітчизняної судової практики свідчить про те, що національні суди далеко не завжди дотримуються вимог чинного КПК України в контексті обґрунтування необхідності тримання обвинуваченого під вартою, а тому рішення ЄСПЛ щодо застосування досліджуваного запобіжного заходу в судовому розгляді відповідно до КПК України 1960 р., по суті, і сьогодні зберігають свою актуальність.

По-перше, суди, продовжуючи строк тримання обвинуваченого під вартою під час судового розгляду, доволі часто взагалі не наводять жодних мотивів такого рішення. Прикладом цього може служити ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 26 грудня 2013 р., в якій суд вказав, що, перевібивши матеріали кримінального провадження, заслухавши учасників процесу (прокурор просив продовжити запобіжний захід без наведення аргументації такої позиції, обвинувачений, Особа_1, не заперечував проти продовження запобіжного заходу – Д. К.), вважає, що запобіжний захід у виді взяття під варту Особи_1 має бути продовженим до двох місяців [6].

По-друге, визначаючи необхідність подальшого утримання обвинуваченого під вартою, суди лише констатують, що підстав для зміни запобіжного заходу немає, оскільки зберігаються передбачені законом ризики, але водночас не деталізують, про які саме ризики йдеться і чим саме вони підтверджуються. Так, ухвалою Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської області від 25 травня 2017 р., в якій суд, заслухавши думку учасників процесу, зробив висновок, що обраний обвинуваченому запобіжний захід у вигляді тримання під вартою необхідно продовжити, оскільки будь-яких даних про зменшення чи відсутність ризику, передбаченого ст. 177 КПК України, для застосування стосовно обвинуваченого більш м'якого запобіжного заходу, ніж тримання під вартою, у судовому засіданні не встановлено [7].

По-третє, нерідко суди застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою мотивують лише тяжкістю злочинів, у вчиненні яких обвинувачується особа, а також обставинами, що характеризують особу обвинуваченого. Наприклад, в ухвалі Оболонського районного суду м. Києва від 3 серпня 2015 р. зазначено, що «при вирішенні питання про запобіжний захід обвинуваченому суд враховує тяжкість злочинів, у вчиненні яких обвинувачується Особа_3, особу останнього, а саме той факт, що він не працює, та відсутність інших підстав для зміни запобіжного заходу. За таких обставин суд вважає доцільним продовження тримання обвинуваченого Особи_3 під вартою» [8].

По-четверте, суди в ухвалях зазначають ризики, що обумовлюють необхідність тримання обвинуваченого під вартою, проте не вказують, якими доказами підтверджується їх існування. Наприклад, відповідно до ухвали Дубенського міськрайонного суду Рівненської області від 16 травня 2017 р., судом встановлено, що ризик можливого ухилення від суду є досить ймовірним і обґрунтованим. Особа_3 обвинувачується у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі строком від 4 до 8 років. Ризик переховування від суду є достатнім для збереження запобіжного заходу [9].

По-п'яте, непоодинокими є випадки, коли суди мотивують продовження тримання обвинуваченого під вартою тим, що сторона захисту не надала доказів, які б підтверджували необхідність заміни запобіжного

заходу на більш м'який. Наприклад, в ухвалі Ново-московського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 6 жовтня 2016 р. суд вказав, що стороною захисту не надані належні та переконливі докази на підтвердження того, що ризики й обставини, які враховувались судом під час обрання запобіжного заходу, сьогодні змінилися. Водночас суд враховує, що судові рішення щодо обрання та (або) продовження запобіжного заходу повинні забезпечити не тільки права підозрюваного чи обвинуваченого, а й високі стандарти охорони загальносуспільних прав та інтересів [10].

Вищезазначена судова практика є такою, що не відповідає ані міжнародним стандартам забезпечення права на свободу й особисту недоторканість, ані чинному кримінальному процесуальному законодавству України, в якому такі стандарти втілені. Саме на це звертає увагу ЄСПЛ у рішенні по справі «Ігнатів проти України», в якому було визнано порушення ст. 5 Конвенції під час утримання обвинуваченого під вартою відповідно до чинного КПК України. Так, у п. 41 Суд зазначив, що «тримання заявника під вартою тривало майже рік і вісім місяців. Серйозність звинувачень, висунутих проти нього і ризик його втечі були згадані в первісному рішенні про застосування до нього запобіжного заходу у виді тримання під вартою. Ці ж аргументи, а також ризик його впливу на хід розслідування, який був доданий незабаром (див. п. п. 8 і 13), залишилися незмінними аж до винесення вироку, за винятком рішення від 1 жовтня 2013 р., яке не містило взагалі жодних підстав (див. п. п. 12 і 34 вище). Отже, суди використовували ті ж підстави для продовження терміну тримання заявника під вартою. Проте, відповідно до § 3 ст. 5, обґрунтування будь-якого терміну тримання, незалежно від того, наскільки коротким цей термін є, повинно бути переконливо продемонстроване владою. Аргументи за чи проти звільнення, у тому числі ризик того, що обвинувачений може перешкодити належному проведенню судового розгляду, не повинні прийматися абстрактно, але повинні бути підкріплені фактичними доказами. Небезпека переховування обвинуваченого не може бути оцінена виключно на основі важкості покарання за злочин. Наявність небезпеки переховування повинно бути оцінено з посиланням на ряд інших відповідних факторів, які можуть або підтвердити існування небезпеки втечі, або зробити її настільки незначною, що

вона не може виправдати тримання під вартою (див. Строган проти України, № 30198/11, § 97, 6 жовтня 2016 р.). Суд зазначає, що рішення про затримання заявника були сформульовані в загальних рисах і містили повторювані фрази. Із цих рішень не можна зробити висновок, що суди зробили належну оцінку фактів, що мають відношення до питання про те, чи був такий запобіжний захід необхідним у даних обставинах на відповідній стадії процесу. Крім того, з плином часу для тривалого тримання заявника під вартою потрібне додаткове обґрунтування, але суди не надали жодних додаткових аргументів. Крім того, на жодному з етапів національні суди не розглянули будь-які інші превентивні заходи як альтернативу тримання під вартою (див. Осипенко проти України, № 4634/04, §§ 77 і 79, 9 листопада 2010 р.)» [11]. У цьому ключі, наводячи чергове рішення ЄСПЛ проти України, слушно згадати тезу, висловлену на шпальтах наукових видань: «зловживання триманням під вартою як запобіжним заходом призводить до девальвації цінностей демократичної правової країни: особиста свобода, презумпція невинуватості, право на захист. Найкращим показником є кількість рішень щодо програних справ у Страсбурзі» [12].

Проблема запобігання такій судовій практиці знаходиться не лише в площині законодавчого врегулювання застосування тримання під вартою, а більшою мірою стосується необхідності посилення відповідальності суду під час виконання ним повноважень із судового контролю за дотриманням прав особи, зокрема й на свободу, що виходить за межі кримінального провадження. На наш погляд, крім ч. 2 ст. 331 КПК України, доречним буде додаткове нагадування суду про необхідність обґрунтування судового рішення про утримання обвинуваченого під вартою. Тому пропонуємо доповнити ст. 331 КПК України ч. 4 в такій редакції: «4. У випадку задоволення клопотання про обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою, заміну запобіжного заходу на тримання під вартою або продовження строку тримання обвинуваченого під вартою, суд в ухвалі зобов'язаний вказати фактичні дані, які підтверджують існування ризиків, що обумовили застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою, а також неможливість запобігання зазначеним ризикам шляхом застосування більш м'яких запобіжних заходів».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Харченко проти України» від 10 лютого 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_662.
2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Фельдман проти України» від 8 квітня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_613.
3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Гудзь проти України» від 22 жовтня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_a95.
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Темченко проти України» від 16 липня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_a83.
5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Барішевський проти України» від 26 лютого 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_a57.
6. Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 26 грудня 2013 р. (справа № 127/20740/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/49922903>.
7. Ухвала Світловодського міськрайонного суду Кіровоградської області від 25 травня 2017 р. (справа № 401/3136/15-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66697471>.

8. Ухвала Оболонського районного суду м. Києва від 3 серпня 2015 р. (справа № 756/18292/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/49114390>
9. Ухвала Дубенського міськрайонного суду Рівненської області від 16 травня 2017 р. (справа № 570/328/17) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66505021>
10. Ухвала Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 6 жовтня 2016 р. (справа № 1-кп/183/530/16) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61818260>
11. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ігнатов проти України» від 15 грудня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/895eb1efa4312a8dc22580f8003dfa2d/\\$FILE/%D0%86%D0%B3%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%B2%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.pdf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/895eb1efa4312a8dc22580f8003dfa2d/$FILE/%D0%86%D0%B3%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%B2%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.pdf)
12. Дрозд В.Г. Тримання під вартою крізь призму європейських стандартів / В.Г. Дрозд // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – № 5. – С. 33–37. – С. 36.